РЕЦЕНЗІЯ

на дисертацію Юлії Костянтинівни КАЛІЩУК

«МЕТЕОРОЛОГІЧНА ТА АСТРОНОМІЧНА ЛЕКСИКА В СХІДНОСТЕПОВИХ ГОВІРКАХ: СТРУКТУРНА ОРГАНІЗАЦІЯ, СЕМАНТИКА І ПРОСТОРОВЕ ВАРІЮВАННЯ»

на здобуття наукового ступеня доктора філософії

зі спеціальності «035 Філологія»

Системне й комплексне вивчення діалектної лексики в межах окремих тематичних груп на сучасному етапі розвитку українського говіркознавства набуває важливого значення. Недарма дослідження способів номінації в різних тематичних групах лексики конкретного мовного ареалу постійно перебуває в полі зору діалектологів, оскільки лише так можна простежити історію формування говору, виявити вплив інших – суміжних – діалектів (або й мов) на лексику й одночасно на граматику певного говору. Мовознавці давно констатували, що вивчення діалектної лексики має нерівномірний характер, адже далеко не всі лексико-семантичні групи охоплені достатньо повним лінгвістичним аналізом з увагою до номінативної, формальної та семантичної варіантності мовних одиниць. Варто відзначити, що обрана дисертанткою тематична група лексики (метеорологічні й астрономічні найменування) ввібрала в себе ще й міфологічні (наївні) уявлення і світосприйняття діалектоносіїв, тісно пов’язана із віруваннями українського народу, почасти зберігає архаїчні риси семантики, що становить цінність не лише для діалектології, але й для вивчення інших розділів мовознавства – етимології, історії мови, ономастики, етнолінгвістики, лінгвофольклористики тощо.

Актуальність рецензованої дисертації *«Метеорологічна та астрономічна лексика в східностепових говірках: структурна організація, семантика і просторове варіювання»* зумовлена маловивченістю лексичного рівня українських говірок нової формації – східностепових, необхідністю фіксації та введення до наукового обігу свідчень про вербалізацію метео- й астрономінацій, важливістю вияву просторової варіативності й строкатості

словникового складу в межах тематичних груп «*Метеорологія*» й «*Астроно́мія*» в східностепових говірках, відсутністю монографічного опису цього компонента мовної картини світу носіїв вищезгаданих говірок. Рецензована дисертація зменшує лакунарність у представленні вказаних тематичних груп лексики в українському діалектному просторі, удокладнює досі відомі знання про результати багаторічних спостережень діалектоносіїв за природними явищами й небесними об’єктами, розширює інформацію про духовну й матеріальну культуру.

Значною мірою актуальність дослідження посилює той факт, що частина зафіксованих астро- й метеономенів буде втрачена через воєнні дії, непоправними наслідками яких стають численні людські жертви, безповоротне вимирання й руйнування сіл, що у свою чергу призводить до занепаду природної мовної (вужче – лексичної) системи тієї частини українського діалектного континууму, яка чи не найбільше потерпає від війни. Аналізований у дисертації фактаж ексклюзивний і достовірний, адже записаний Юлією Костянтинівною експедиційно-польовим методом від діалектоносіїв різних вікових категорій протягом 2014, 2019–2023 рр. у 16 н. пп. Запорізької та 13 н. пп. Донецької областей за спеціально укладеним питальником, що уповноважує на об’єктивні висновки щодо специфіки лексичної системи обстежуваних населених пунктів, доступних для діалектолога-експлоратора, та статусу цих говірок у системі української діалектної мови.

Перший розділ рецензованої праці засвідчив проведену дисертанткою прискіпливу роботу з літературою, яка акумулює систему знань в цілому про вивчення словникового складу українського східностепового простору, структурної організації лексики, особливості семантичних відношень у словосполученнях, принципи побудови фразеологічних одиниць тощо, а також, звичайно, зроблено аналітичний акцент на огляді надбань попередників у вивченні метеолексики й астронайменувань українських говорів, що постає у вигляді єдиної макросистеми, яка поділяється на ряд лексико-семантичних груп, тісно пов’язаних між собою. Обстоюючи свій погляд на досліджуваний об̣’єкт, авторка обґрунтовує вживання термінів «метеономен» на позначення

явищ природи, «астронім» – для характеристики астрооб'єктів усіх груп із метою узагальнення.

Інтерпретація лексики в другому («Метеолексика в східностепових говірках») і третьому розділах («Астролексика в східностепових говірках»), її структурування за диференційними ознаками дали підстави авторці висновкувати, що аналізованим номенам властиві насамперед формальна варіативність на фонетичному, акцентуаційному, словотвірному, граматичному рівнях, полісемія, деривaційні, синонімічні зв'язки тощо. Номінативні процеси засвідчили чимало випадків, коли назви з розгалуженою семантикою належать до кількох лексико-семантичних груп одночасно. Обрана здобувачкою модель дослідження діалектного матеріалу ґрунтується як на семантичному наповненні зафіксованого мовного матеріалу, напр.: Сему **'захід сонця'** представлено формою місцевого відмінка іменників *на за|кат'і* (н. п. 24), субстантивно-атрибутивним словосполученням *|зах'ід |сонц'а* (7 н. пп.: 2, 9, 12, 14, 17, 18, 22) (і *за|ход |сонц'а* – 2 н. пп.: 27, 28) та іншими конструкціями *пере^{и}с|тало св'і|тит'* (н. п. 14), *не^{и}|ма |сонц'а* (н. п. 14) (і *|сонц'а не^{и}|майе* – н. п. 14) (с. 196 дисертації), так і кількісних показниках його поширення, пор.: З усіх маніфестантів аналізованої семи ('намет, гірка снігу' (к. 13). – *Ю. Г.*) синоніми виявлено у дванадцяти говірках. Так, у 9 н. пп. виокремлено одне найменування, у 5 н. пп. – два, у 3 н. пп. – три, у 2 н. пп. – чотири, в 1 н. п. – по п'ять і дев'ять відповідно (с. 93 дисертації).

Авторка успішно послуговується як загальнонауковими, так і спеціальними методами дослідження, які виявилися досить вдалими при описі й узагальненні відомостей про структурну організацію, функціонування та просторові характеристики метео- та астролексики як системи, про зв'язок найменувань окреслених тематичних груп із позначуваними реаліями, відображення в назвах народного світогляду, вірувань тощо, дає власну кваліфіковану оцінку аналізованим явищам.

Опрацьований лексичний матеріал викладено логічно, послідовно, він має ґрунтовну теоретичну основу. Висновки переконливі, підсумовують розділи та

підрозділи роботи, є логічними, чітко структурованими, суголосними з поставленими у вступі завданнями.

Рівень аналізу, запропонований Юлією Костянтинівною в трьох розділах дисертації, дає підстави високо оцінити фахову лінгвістичну підготовку здобувачки в межах ОНП «Мова, література і фольклор пограниччя», з якою пов'язана тема дослідження.

Наукові положення та загальні висновки дисертації можуть бути в подальшому творчо застосовані й переосмислені в наукових студіях із діалектної лексикології й лексикографії.

Репрезентація авторських ідей знайшла своє відображення у 12 публікаціях, із яких 6 – статті в наукових фахових виданнях, 1 – в закордонному журналі, 5 – в інших виданнях, зокрема матеріалах конференцій.

До безперечних надбань дисертантки належить «Словник метеорологічної, астрономічної та календарно-часової лексики східностепових говірок», реєстр якого відображає сучасний стан, специфіку функціонування окресленої лексики в новостворених говірках. Презентабельними вважаємо матеріали, відображені в додатках, особливо карти, що візуалізують поширення аналізованого фактажу, визначають просторову поведінку номенів, додають переконливості отриманим результатам.

Принципових зауважень щодо загальнотеоретичних, методологічних положень і міркувань здобувачки, інтерпретації аналізованого матеріалу немає. Порушень академічної доброчесності не виявлено.

Відзначаючи загальний високий науковий і методологічний рівень рецензованої праці, усе ж хочемо висловити деякі *зауваження й побажання*:

1. Перший розділ дисертації базується на міцних теоретичних підвалинах і ретельному аналізові праць із проблематики рецензованої дисертації. Список використаної літератури й джерел досить повний і репрезентативний, проте, вважаємо, що його варто було б доповнити ще такими науковими працями:

а) які вміщені в авторитетному двотомному виданні «*Українське небо. Студії над історією астрономії в Україні»*:

Наєнко Г. Астрономічна термінологія у староукраїнських пам’ятках першої половини XVII століття. *Українське небо 2. Студії над історією астрономії в Україні:* збірник наукових праць. Львів: Інститут прикладних проблем механіки і математики імені Я. С. Підстригача НАН України, 2016. С. 153–163.

Процик І. Словник власних астрономічних назв української мови. *Українське небо. Студії над історією астрономії в Україні:* збірник наукових праць. Львів: Інститут прикладних проблем механіки і математики імені Я. С. Підстригача НАН України, 2014. С. 318–335.

Процик І., Богуш О. Розвиток української наукової астрономічної термінології наприкінці XIX – у першій третині XX століття. *Українське небо 2. Студії над історією астрономії в Україні:* збірник наукових праць. Львів: Інститут прикладних проблем механіки і математики імені Я. С. Підстригача НАН України, 2016. С. 436–446.

б) Пальчевська О. Метереологічна лексика та фразеологія у народній картині світу (на матеріалі англійської, української та французької мов). *Славістичні студії. Етнолінгвістика і міжкультурна комунікація.* 2018. № 5. С. 115–125.

Наводячи паралелі з інших українських діалектів, зокрема західнополіського, авторка покликається на перше видання (2000 р.) двотомного «Словника західнополіських говірок», натомість реєстр словника постійно поповнювався, й друге його видання з’явилося друком у 2016 р.: Аркушин Г. Л. Словник західнополіських говірок. А-Я. 2-е вид., перероб., випр. і допов. Луцьк : ПрАТ «Волинська обласна друкарня», 2016 XXIV + 648 с.

2. Відзначаючи належний рівень систематизації й структурування значного за обсягом фактажу, вважаємо, що уточнення потребують теоретичні положення на зразок: ˈ*бур'а* (8 н. пп.: 9, 13–15, 17, 20, 24, 27) (і словотвірний варіант *буˈран* (с. 87) – можливо, тут краще говорити про морфолого-словотвірний діалектизм?; *духоˈта* (н. п. 22) (і морфологічний *духоˈт'ін'* – н. п. 22 та словотвірний варіанти *духоˈт'іш'ч'е* – н. п. 22) (с. 52) – можливо, в

цьому випадку виділену лексичну одиницю варто кваліфікувати як морфолого-словотвірний діалектизм?

3. Редагування потребують використані авторкою конструкції: *сему із семантикою* (с. 78); карта № 25 ‘весняний *період часу*’ (с. 356); Лемківський *словник* також *маркує* лексему (с. 147).

Після детального ознайомлення з текстом дисертації «Метеорологічна та астрономічна лексика в східностепових говірках: структурна організація, семантика і просторове варіювання», констатуємо, що за актуальністю наукової проблеми, новизною та повнотою представлення метео- та астронайменувань, поліпарадигмальним підходом до вивчення словникового складу східностепових говірок, системністю опрацювання матеріалу, теоретико-практичним значенням, достовірністю висновків рецензована праця відповідає чинним вимогам, сформульованим у Постанові Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії» від 12 січня 2022 р. № 44 (у т. ч. зі змінами, внесеними згідно з Постановою Кабінету Міністрів України № 341 від 21 березня 2022 р.), та вважаємо, що її авторка – КАЛІЩУК Юлія Костянтинівна – заслуговує на присудження ступеня доктора філософії зі спеціальності 035 Філологія.

Рецензент – кандидат філологічних наук, доцент
кафедри української мови та лінгводидактики
Волинського національного університету
імені Лесі Українки Юрій ГРИЦЕВИЧ

Міністерство освіти і науки України
Волинський національний університет імені Лесі Українки
Ідентифікаційний код 02125102

ПІДПИС Юрія Грицевича
ЗАСВІДЧУЮ
Вчений секретар університету
«09» 05 2024 р.
Семенюк Л.С.